

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МЕТАКОМУНІКАЦІЇ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Гнезділова Я. В.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті йдеться про сучасні підходи до розгляду метакомунікації в лінгвістиці. Звернено особливу увагу на аналіз завдань і функцій метакомунікації; розглянуто тенденції у вживанні і трактуванні метакомунікації учасниками блог-форумів; розкрито практичну значущість метакомунікації в сучасному спілкуванні.

Ключові слова: метакомунікація, метадискурс, метакомунікатив.

The article deals with the modern approaches in study of metacommunication in linguistics. Special attention is paid at the analysis of metacommunication tasks and functions; tendencies in usage and interpretation of metacommunication by blog-forum participants are considered; metacommunication practical value in contemporary conversations is discovered.

Key words: metacommunication, metadiscourse, metacommunicative unit.

Метакомунікація не одне десятиліття привертає увагу вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема, теоретичну основу цієї праці становили дослідження Г. Г. Почепцова [15], Т. Д. Чхетіані [18], П. Вацлавіка [3], Л. С. Гуревич [9; 10], Ю. В. Матюхіної [13], Г. М. Сініциної [16] та інших. Огляд літератури, присвяченої проблемі метакомунікації, показує, що метакомунікація активно вивчається у функціональному [4; 16], лінгвокогнітивному [10], перекладознавчому [22], невербальному [17] аспектах; виокремлюються й аналізуються її різновиди, як-от: фатична метакомунікація / метадискурс [5; 11; 12; 15; 18], риторичний метадискурс [7]; досліджуються метакомунікативні висловлення [1], питання [2; 6; 8; 18], маркери [14], гра в метакомунікативному аспекті [19], метакомунікативна координація [24] тощо. Водночас дещо поза увагою дослідників залишається інтерпретація метакомунікації не як наукового терміна, а як загальнозживаного поняття, що є наслідком популяризації явища метакомунікації серед широких верств населення. **Актуальність** статті, таким чином, зумовлена загальною антропоцентричною й прагматико-когнітивною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень з дискурсу, орієнтованих на вивчення всього розмаїття діяльності людини, втіленої в мовно-мовленнєвих явищах, у тому числі у способах мовленнєвої поведінки мовців у ситуаціях метакомунікативного спілкування.

Метою статті є виявлення специфіки інтерпретації метакомунікації як загальнозживаного поняття шляхом встановлення її семантичних і функціональних особливостей.

Мета роботи передбачає розв'язання таких конкретних **завдань**:

- з'ясувати зміст феномену метакомунікації;
- описати специфіку функцій метакомунікації;
- проаналізувати використання поняття метакомунікації в обговореннях на форумах / блогах, присвячених цій проблематиці.

Вербальна комунікація – здійснення обміну когнітивною інформацією передбачає наявність метакомунікації – використання мовних засобів для регулювання цього обміну, тобто метакомунікація є вербальним засобом організації мовленнєвої взаємодії і забезпечення ефективної передачі когнітивної інформації в дискурсі. Вона реалізується спеціалізованими вербальними засобами – мовленнєвими стереотипами, неспеціалізованими вербальними і невербальними засобами; характеризується домінуванням соціально-регулятивної інформації, конвенціональністю [10; 13; 16; 18] і ритуалізованістю. Метакомунікація втілюється в метадискурсі, за допомогою якого здійснюється регулювання мовленнєвою взаємодією за рахунок метакомунікативу як мінімальної одиниці метадискурсу [пор.13].

Метакомунікація стосовно до комунікації трактується в лінгвістиці неоднозначно:

1) як така, що займає периферійне місце в системі комунікації, виявляючись у всіх видах спілкування. Причина такого розуміння метакомунікації впливає з її завдання, яке зводиться до передачі інформації про комунікативний процес [4];

2) як така, що є лише специфічним різновидом фатичної функції комунікації [22];

3) як така, що супроводжує основну комунікацію [13; 16; 17]. Метакомунікація розглядається як повідомлення, не виражене словами, але яке супроводжує повідомлення, що виражене словами. Тобто метакомунікацію залучають до всього, чим особа може скористатися як допомогою в інтерпретації того, що говорить інша людина, природи певної ситуації, як сприймати те, що відбувається тощо [17; 23];

4) як комунікація вищого рівня, що пройшла через процес метакогніції і зазнала в цьому процесі ряд змін [10]. Так, згідно з теорією комунікації, метакомунікація є лише одним з різновидів комунікації. Водночас поняття метакомунікації займає особливе місце в цій теорії з огляду на об'єкт метакомунікативної дії, джерело метакогнітивного аналізу, її цілі і завдання. Основна мета комунікації – здійснення ілюквативного наміру й уникнення комунікативної невдачі. Таким чином, основне завдання адресанта – висловлюватися так, щоб комунікація відбулася. Метакомунікація як результат осмислення комунікативного акту, що їй передував, спрямована на опис самої ситуації спілкування, її оцінку, тобто увага зосереджена на тому, яку реакцію (перлюквативний ефект) висловлення адресанта справило на адресата. Таким чином, комунікація розглядається з позиції мовлення адресанта, метакомунікація – з позиції реакції адресата. Усе ж, комунікація і метакомунікація є ланками одного ланцюга, хоча їх в ієрархії відносин розділяє опосередкована ланка: комунікація – метакогніція – метакомунікація. Предметом комунікації (перша ланка) є об'єкти реальної дійсності, які перебувають у полі зору комуніканта, осмислюються ним (власне когніція) і стають згодом предметом обговорення (комунікації). Другою стадією є осмислення прецедентної комунікативної ситуації – метакогніція. І третя стадія – комунікація про комунікацію на більш високому рівні, опрацьована свідомістю, переосмислена, яка вже не перебуває в зоні перцепції – метакомунікація. Співвідношення цих ланок не лінійні, а швидше, спіральні, коли мовець повертається до вихідної теми комунікації, але на більш високому рівні. На цьому рівні відбувається ряд метаморфоз, зокрема змінюються: а) характер джерела метакомунікативного висловлення (з перцептивного – в ментальний); б) темпоральний фактор (синхронні відношення між об'єктом висловлення і самим висловленням переходять у діахронні); в) прецедентна комунікативна ситуація, яка стає недоступною для перцепції і відповідно для уточнення і поповнення фрагментів, яких бракує в картині світу тощо. Таким чином, метакомунікацію можна позначити як вербалізований результат когнітивного осмислення прецедентної комунікативної ситуації, як один з видів пізнавального відображення дійсності [9].

Метакомунікацію можна охарактеризувати за такими ключовими параметрами:

- вид кодування інформації (вербальна – невербальна) [4; 9; 17];
- форма комунікації (безпосередня – опосередкована);
- час здійснення (моментальна – відстрочена);
- спосіб вираження інформації (усна – письмова);
- наявність і здійснення інтенцій (навмисна – ненавмисна) [4];
- багатоплановість (змістовий, кодифікаційний, емоційний, реляційний аспекти) [4; 10];
- інтеграція двох комунікативних ситуацій під одним мовним знаком (поточна і прецедентна комунікативні ситуації) [10];
- ступінь підготовленості (спонтанна – спланована завчасно).

Функції метакомунікації описуються в науковій літературі досить суперечливо, що не дивно з огляду на протиріччя в розумінні самого феномену метакомунікації. Так, виділяються: регулятивна, організуюча, структуруюча, характеризуюча, оцінна, пояснювальна, уточнювальна,

експресивна, констативна, функція перевірки розуміння, спонукальна і коректуюча [4]; коментар, пояснення, констатація й оцінка комунікативних повідомлень [17]; експлікація імпліцитного смислу [9] тощо. Усе ж, незалежно від підходу до класифікації функцій, традиційно завданням і призначенням метакомунікативів є розпочати, продовжити чи перервати комунікативну взаємодію, перевірити, чи працює канал зв'язку, привернути увагу співбесідника чи переконатися, що він слухає уважно [16].

При цьому необхідно зазначити, що метакомунікація вже не є власне науковим феноменом, вона вийшла за рамки лінгвістики, ставши широкоживаним і досить розповсюдженим поняттям серед учасників форумів [20; 21; 25–28]. Так, вагома роль метакомунікації в сучасному спілкуванні людей підкреслюється її неабиякою практичною значущістю, яка полягає в популяризації цього поняття серед широких верств населення як:

а) засобу уникнення прямої комунікації, типу *Meta-communication: What I Said Isn't What I Meant* [21], наприклад:

Human beings rarely say exactly what they mean. One of the unspoken rules of being English, as identified by anthropologist Kate Fox, is the 'rule of not being earnest'. The English are constitutionally uncomfortable with too direct an assertion. [...] But even our more direct American cousins never say exactly what they mean. No one does. There are so many social and contextual determinants that impact the words we use. What we say, moreover, is accompanied by all kinds of secondary communication (meta-communication) which can change its meaning. [...] When meta-communication isn't correctly parsed, you get the confusion that sometimes happens to English people in the US. (Or vice versa) [20].

б) засобу, який може допомогти виявити й усунути проблеми, що заважають успішній комунікації, наприклад:

Meta-communication is communication about communication. When communication isn't working, you can use meta-communication to help you figure out why and to make things better in the future. Many of the techniques we talk about are meta-communication in a broad sense, but [...] we'll talk about a particular kind of meta-communication: conversations you can have once to make lots of future conversations better.

What if someone often uses a particular word or phrase that sparks an unhelpfully defensive reaction in you? Meta-communication can help: bring it up a single time so you don't continue tripping over it again and again. What if a particular kind of misunderstanding arises over and over again? Meta-communication can help: bring it up once to talk about how to avoid the misunderstanding in the future or how to deal with it more gracefully when it does happen. [26]

с) сигналів комунікації, типу *When we talk with someone we receive a continuous flow of signals from them regarding how they feel about what they are saying* [25]. Наприклад:

[...] when you send someone an e-mail with a seemingly sarcastic comment and then put a smiley at the end, the smiley communicates about your communication; it says something like "this message is not to be taken literally; I'm trying to be humorous." The smiley is a metamessage; it's a message about a message. When you say, in preface to some comment, "I'm not sure about this, but . . .," you're communicating a message about a message; you're commenting on the message and asking that it be understood with the qualification that you may be wrong. When you conclude a comment with "I'm only kidding" you're metacommunicating; you're communicating about your communication. In relationship communication you often talk in metalanguage and say things like, "We really need to talk about the way we communicate when we're out with company" or "You're too critical" or "I love when you tell me how much you love me." And, of course, you can also use nonverbal messages to metacommunicate. You can wink at someone to indicate that you're only kidding or sneer after saying "Yeah, that was great," with the sneer contradicting the literal meaning of the verbal message [28].

д) коду, ключа гармонійних взаємовідносин у парах, наприклад:

How To Learn Each Other's Metacommunication:

– *Don't assume that your partner means what you mean by the same words and phrases, gestures, or tone of voice.*

– *Don't conclude your partner isn't interested, doesn't love you, or is a dolt when he or she doesn't get what you mean.*

– *Do slow your conversation down.*

– *Do listen with curiosity and interest.*

– *Do put aside defensiveness [21].*

У підсумок зазначимо, що перетворення метакомунікації з наукового терміна на загальнозживане поняття призвело до її дещо обмеженої інтерпретації. Метакомунікація використовується нами щоденно, часто на підсвідомому рівні, як сигнал, код чи засіб комунікації в ситуаціях, коли варто покращити міжособистісну комунікацію і відносини. Її роль у вирішенні конфліктів і розумінні великого розмаїття міжособистісних комунікаційних інтеракцій є причиною популяризації явища метакомунікації серед широких верств населення.

Перспективи дослідження зумовлені тим, що воно є внеском у розв'язання проблем теорії мовленнєвої комунікації, пов'язаних із дослідженням мовленнєвої поведінки комунікантів та мовного впливу на співрозмовника – індивідуального чи масового адресата.

Література

1. Арюхина Е. Г. Метакоммуникативные высказывания, управляющие содержательной стороной диалога и интенцией высказываний : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Арюхина Елена Геннадьевна. – Белгород, 2006. – 154 с.
2. Бондарик Е. А. Метакоммуникативные значения вопросов в позиции ответа (на материале белорусских, русских и английских пьес) // Веснік Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Серыя 4. Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. – Минск : Изд-во БДУ, 2011. – № 1. – С. 52–56.
3. Вацлавик П. Прагматика человеческих коммуникаций: Изучение паттернов, патологий и парадоксов взаимодействия / Пол Вацлавик, Джанет Бивин, Дон Джексон. – М. : Апрель-Пресс, Изд-во ЭКСМО Пресс, 2000. – 320 с.
4. Воробьева Е. М. Функциональные характеристики метакоммуникативных речевых действий : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Воробьева Елена Михайловна. – Волгоград, 2006. – 204 с.
5. Гнезділова Я. В. Квазиспонтанность фатического метадискурса: эмотиологический аспект // Известия Гомельского государственного университета имени Ф. Скорины. Серия Гуманитарные науки. – Гомель, Беларусь : Изд-во Гомельского государственного университета имени Ф. Скорины, 2015. – № 1 (88). – С. 80–84.
6. Гнезділова Я. В. Прагматика метакоммуникативных питань: емотіологічний аспект // Вісник КНЛУ. Серія Філологія. – 2014. – Т.17, № 1. – С. 39–45.
7. Голоднов А. В. Риторический метадискурс: основания прагмалингвистического моделирования и социокультурной реализации (на материале современного немецкого языка) / Голоднов Антон Владимирович. – СПб. : Астерион, 2011. – 344 с.
8. Грабовська І. В. Метакоммуникативні питання в сучасному англомовному діалогічному дискурсі: семантика і прагматика : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / . – К., 2014. – 22 с.
9. Гуревич Л. С. Коммуникация и метакоммуникация в диалектике познания // Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. Лингвистика дискурса. – 2009. – № 2. – С. 149–155
10. Гуревич Л. С. Лингво-когнитивная теория пространства метакоммуникации : дис. ... док. филол. наук : 10.02.04, 10.02.19 / Гуревич Любовь Степановна. – Иркутск, 2009. – 417 с.

11. Дементьев В. В. Фатические речевые жанры // Вопросы языкознания. – 1999. – № 1. – С. 37–55.
12. Костяева А. В. Фатические речевые жанры в речи киногероев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.scienceforum.ru/2013/18/5473>
13. Матюхина Ю. В. Развитие системы фатической метакоммуникации в английском дискурсе 16 – 20 вв : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Матюхина Юлія Володимирівна. – Харьков, 2004. – 20 с.
14. Пигрова Е. К. Метакоммуникативные маркеры в устной спонтанной речи : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Пигрова Елена Константиновна. – Санкт-Петербург, 2001. – 168 с.
15. Почепцов Г. Г. Фатическая коммуникация // Семантика и прагматика синтаксических единств. – Калинин : Калининск. гос. ун-т, 1981. – С. 52–59.
16. Сеницына А. Н. Метакоммуникативные единицы и их роль в организации и регуляции англоязычного диалогического общения : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Сеницына Анна Николаевна. – Санкт-Петербург, 2005. – 223 с.
17. Трунов Д. Г. Вербальная и невербальная метакоммуникация // Материалы II Международной конференции “Коммуникация: концептуальные и прикладные аспекты (Коммуникация–2004)”. – Ростов-на-Дону : Изд-во ИУБиП, 2004. – С. 80–81.
18. Чхетиани Т. Д. Лингвистические аспекты фатической метакоммуникации (на материале английского языка) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Чхетиани Тамара Дмитриевна. – К., 1987. – 203 с.
19. Шавалиева Е. Б. Игра в метакоммуникативном аспекте // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://aspirans.com/igra-v-metakommunikativnom-aspekte>
20. Faris Jakob. Meta-communication. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.warc.com/Blogs/Metacommunication.blog?ID=2037>
21. Hartwell-Walker Marie, Ed.D. Meta-communication: What I Said Isn't What I Meant [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://psychcentral.com/lib/meta-communication-what-i-said-isnt-what-i-meant/0002146>
22. Nord Christiane. The Phatic Function in Translation: Metacommunication as a Case in Point // Belgian Journal of Linguistics. – 2007. – Vol. 21, Issue 1. – P. 171–184.
23. Palloff Rena M., Pratt Keith. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://knowledge.sagepub.com/view/distributedlearning/n113.xml>
24. Sivenkova M. On metacommunicative coordination in British, German and Russian political blogs and web-sites [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://rhetoric.bg/wp-content/uploads/2011/12/Sivenkova_metacommunicative_coordination-2.pdf
25. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://holistic-counselor.blogspot.com/2009/04/confusion-meta-communication-and-mixed.html>
26. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://usualerror.com/e-book/meta-communication>
27. The Communication Blog [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://tcbdevito.blogspot.com/2007/11/abcd-metacommunication.html>
28. The Communication Blog [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://tcbdevito.blogspot.com/2010/12/communication-strategies.html>